В. ДОРОШЕНКО.

Півтораста літ української політичної думки.

(Від скасовання Гетьманщини до нашого часу).

Короткий історичний огляд.

Накладом „СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ“.

Відень, 1914.

З друкарнї Мехітаристів у Відни, VII.

В. ДОРОШЕНКО.

Півтораста літ української політичної думки.

(Від скасовання Гетьманщини до нашого часу).

Короткий історичний огляд.

Накладом „СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ“.

Відень, 1914.

З друкарні Мехітаристів у Відни, VII.

Торік минуло півтораста літ як скасовано Гетьманщину. Одним махом хотіла Катерина II „прибрать к рукам“ Україну, звівши її до ряду звичайної провінції російської імперії. Але всі пляни знівелювати Україну, вирвати з коренем самий спомин серед Українців про колишню волю, всякі змагання її повернути — пішли на марно.

„Не вмирає душа наша, не вмирає воля, і неситий не виоре на дні моря поля“ — сказав безсмертний Кобзарь. Всі заходи російського царизму, вся брутальна політика його супроти України не здолала ніколи задавити в Українцях змагання до волі, забути, „хто ми і чиї ми діти“.

150 літ минуло, як упала наша самостійність, і знову стаємо ми до бою, щоб її здобути. А за нами стоять цілі покоління дідів і прадідів наших, що плекали ту саму думку, бороли ся за неї і заповіли нам „вставати й кайдани порвати“.

Вже зараз по скасованню української автономії за Катерини II роспочинаєть ся визвольна боротьба українського громадянства за свободу рідного краю і йде безперервно аж до нашого часу.

Як ні приборкувано, як ні задобрювано українську старшину, все лишали ся серед української шляхти більші чи меньші ґрупи невдоволених, що тужили за минулою волею України й думали про її визволенне. Почати треба з того гурта нашої лівобережної шляхти, котра вислала графа В. Капниста за кордон яко речника українських національних інтересів при европейських дворах.

І хоч ся спроба зеднати собі поміч Німеччини проти „российської тиранії“ скінчила ся невдатно, хоч русифікація української інтеліґенції по сїй невдачі поступала, в міру запровадження на Українї загально-российських порядків і устрою, що раз більше, проте й далї мрії про визволенне України, думка про її незалежну самоуправу не заникають.

В початках XIX в. буяла ся думка серед Українців, що гуртували ся в масонських льожах, а згодом в товариствах декабристів. Великого дїдича, маршалка шляхти, Лукашевича, обвинувачувано в тім часї в основанню ***таємного товариства „визволення України“***.

В осени 1825 р. писав такий визначний український патріот, як М. Маркевич, до відомого российського поета декабриста Рилеєва: „Ми не спустили ще з очей дїй великих мужів України, в багатьох серцях не ослабла давня сила почувань і відданности вітчинї. Ви знайдете ще в нас живий дух Полуботка“.

Тогочасні лїтературні впливи з їх романтичними напрямами, збуджуючи чуття народности, не давали згаснути національним змаганням, а навпаки, ще зміцнювали полїтичну свідомість та заховували її „во время люте“.

Спадкоємцем ідей першого чвертьстолїтя було згодом славетне ***Кирило-методіївське Братство*** (Шевченко, Костомарів, Гулак та инші), що мріяло про Україну як осібне державне тїло в загально-славянській федерації. Тяжка кара, яку завдав братчикам Микола І за їх „продерзностныя мечтанія“, не викорінила з українського громадянства національно-визвольних ідей.

По кримській війнї, коли повіяло новим духом в Росії, українство знову підносить голову. По більших містах повстають українські ***„громади“***, в яких гуртують ся свідомі сини свого народу. З посеред них найбільш заслужили ся для розвитку української справи громади в Києві й Петербурзї. В них головно виробляла ся в тих часах українська думка.

Багато Українців, бажаючи скорійшого розбиття російського абсолютизму, беруть активну участь — хто в польськім повстанню 1863 р. — хто в російських революційних орґанізаціях, особливо в 70 рр. мин. столітя.

В кінці 70-го і на початку 80 рр. проявляють ся серед української молодіжи сильні ***радикально-політичні й соціяльно-революційні течії***, не без впливу почасти загально російської революційної боротьби. Але коли загально-російські революційні орґанізації були настроені централїстично, українські мріяли про зреформоване Росії на федеративних основах.

Виразником українського соціяльного й політичного радикалїзму був у тім часї проф. Михайло Драгоманів. Примушений російським урядом покинути за свої українські симпатії рідну Україну, Драгоманів переїздить за кордон, щоб тим краще служити рідній справі. Звідусїль, де він нї був, й особисто, й через свої писання й видавництва, й через листуванне робить Драгоманів великий вплив на цїле українське громадянство, як на російській Україні, так і в Галичині, особливо на молодіж. Серед студентства повстають гуртки українських ***соціялїстів-федералїстів,*** котрі з часом прибирають і на Україні назву радикалів, відколи в Галичині засновуеть ся радикальна партія (в початку 90 рр. під безпосереднім впливом Драгоманова). „Драгоманівцї“ протиставляють себе більш умірковaним народовцям, з котрих здебільшого складали ся згадані вище громади.

Та під сей час не було ще на російській Україні правдивої політичної партії, тільки напрями й течії, що вязали ся в поодинокі гурти.

Першою партією в повнім значінню сього слова, себто з відповідною проґрамою й орґанізацією й пляновою роботою, була славнозвістна ***Р. У. П. („Революційна Українська Партія),*** з іменем котрої звязані відомі селянські розрухи на Полтавщині 1902 р. й инші пізнійші революційні виступи (страйки, то що). Заснована вона була в 1900 р. Першою її

брошурою була „Самостійна Україна", в котрій піднесено історичні права України на самостійне істнованне.

В Р. У. П. стирали ся й перехрещували ся ріжні впливи, як українські: „самостійницький", виразом котрого була перша її брошура, й драгоманівський (Драгоманів, як відомо, стояв за автономію України в межах федеративно-зреформованої Росії), — так і російські: соціяльно-демократичний і соціяльно-революційний.

Р. У. П. завоювала собі загальні симпатії серед укр. молодїжи й невдовзї по всїх визначнїйших містах України повстали її комітети („вільні громади"), з „Центральним комітетом" у Київі на чолї. Другою впливовою орґанїзацією в партії був її „Закордоний Комітет" у Львові.

Р. У. П. розвинула живу й енерґічну революційну роботу, котра дає їй поважне місце й в історії загально-російського революційного руху, не кажучи вже про український. Спеціяльнож для українського руху — не лише революційного, а й загально-національного й культурного руху, — мала діяльність Р. У. П. просто таки величезне значінне: ся партія перша понесла в широкі маси українські полїтичні гасла, перша почала в нечуванім перед тим розмірі їх орґанїзувати й керувати їх виступами на полїтичнім і економічнім ґрунтї, перша широко розкинула поміж ними вільну, незалежну українську книжку, часопись, укр. відозви, не оглядаючись на люті цензурні закони, що сковували укр. друковане слово від 1876 р. Р. У. П., перша по Драгоманові, утворила для України полїтичну лїтературу, друкуючи її чи то за кордоном, чи то по своїх нелеґальних друкарнях на Україні. В 1900—1905 рр. вона видала у Львові й Чернівцях цїлий ряд брошур і листків. Крім того видавала Р. У. П. дві часописї „Працю" і „Селянин".

Р. У. П. розворушила й старше укр. громадянство, внісши в укр. життє масу животворного оптимізму й енерґії. Не буде се перебільшенне, коли скажемо, що саме під впливом діяльности Р. У. П., за її прикладом, почало ся гуртуванне й инших укр. партій у Росії.

Р. У. П. в міру зросту і духової еволюції своїх членів, і сама розширяла ся, росла та еволюціонувала. Вже з самого початку серед неї були сильні впливи російської соціял-демократичної ідеольоґії. З часом сї впливи значно зміцнили ся, хоч правда модіфікуючи ся відповідно до осередку. Сї впливи були причиною розколу в партії і повстання двох нових партій. З одної сторони покинули Р. У. П. елементи, що на перший плян висували національні змагання, з другої ті, що передовсїм, під впливом загально-російських партій, вважали конечним головний натиск зробити не на спеціяльно укр. постуляти, а на задачи соціяльного й полїтичного перестрою Росії.

Перші дали початок т. зв. *„Українській Народній Партії“*, що виявила себе виданнем кількох брошур і одного числа ґазети „Самостійна Україна“ (в рр. 1902—1905). „Укр. Нар. Партія“ не мала великого впливу серед громадянства й не здобула ся на ширші орґанізації, однак вона має свою чималу заслугу в історії розвитку укр. національної свідомости саме тим, що виразно поставила чисто українські домагання в напрямі самостійности України.

Ліве крило, прилучивши ся в 1905 р. до російської соціял-демократії, зорґанізувало ся в т. зв. *„Спілку“*, -краєву орґанізацію українського сїльського пролетаріяту. На думку своїх проводарів „Спілка“ мала свою роботу вести головно в области соціяльно-полїтичній, пристосовуючись до завдань загально-російської революції. Але на ділї й „Спілка“ змушена була числити ся з українськими постулятами і подекуди навіть широко аґітувала за автономією України. Та й по формі вона зоставала ся як нї як українською орґанізацією і багато працювала серед українського сїльського пролетаріяту, для котрого багато зробила і між котрим мала чималий вплив і широкі звязки, про що свідчить вибір до 2-ої Думи від київської ґуб. кількох послів, кандидатів „Спілки“.

Більшість членів одначе лишила ся в Р. У. П., котра (рівночасно з виходом „Спілчан“) приняла й офіціяльно соціяль-

демократичну проґраму й переіменувала ся в У. С.-Д. Р. П. („Українська Соціял-Демократична Робітнича Партія").

На чолї програми У. С.-Д. Р. П. стоїть — Автономія України.

Виступ „Самостійників" і „Спілчан" не позбавив одначе Р. У. П. (тепер У. С.-Д. Р. П.) її домінуючого значіння серед української суспільности, головним чином розуміеть ся молодїжи, — навпаки, вона й на далї зостаеть ся сливе одинокою властителькою її дум і мрій.

Другою поважною українською партією стае *Українська Демократична Партія.* В нїй зорґанїзувало ся головно старше поколїнне українських патріотів, котрому лїберальні повіви 1905 р. дали нарештї змогу леґального виступу.

Ся партія повстала й зорґанїзувала ся досить швидко, користаючи з того, що скрізь на Україні були перед тим згадані вище безпартійні укр. „громади".

Проґрама й тактика Української Демократичної Партії нагадуе собою в загальних рисах проґраму російської конституційно-демократичної партії (т. зв. „кадетів"). Але українські демократи домагали ся — в противність до кадетів — федерації народів Росії і широкої автономії України. Невдовзї по своїм повстанню Українська Демократична Партія зеднала ся з близькою до себе радикальною ґрупою і почала звати ся *Українською Демократично-радикальною Партією.* Радикальну партію, чи краще ґрупу, утворила ще перед зорґанїзованнем української демократичної партії радикально настроена інтеліґенція з покійним Грінченком на чолї, котра не могла погодити ся з соціял-демократичною проґрамою У. С.-Д. Р. П., а стояла близше до ідеольоґії російського радикального народництва, саме того його крила, що пізнїйше зорґанїзувало ся в партію народних соціялїстів. Члени сеї ґрупи стояли свого часу під виразним впливом Драгоманова. В 1905 р. ся радикальна партія видала у Львові ряд нелеґальних брошур, де між иншими подала свою плятформу. Не маючи одначе

більше сторонників рішили радикали обеднати ся з демократами.

В своїй діяльности українська демократично-радикальна партія часто йшла поруч з кадетами, між котрими мала як чисто товариські особисті звязки, так і орґанїзаційні, бо поодинокі члени її бували нераз одночасно членами констітуційно-демократичної партії, а то й засїдали в управах місцевих кадетських орґанїзацій, де обстоювали українські інтереси.

В полїтичнім життю України Р. У. П. (чи У. С. Д. Р. П.) і У. Д. Р. П. відограли велику ролю. Властиво вони були головними виразницями поглядів і змагань свідомого українського громадянства у Росії. Инші напрями, хоч і нуртували серед нього, але не спромогли ся зорґанїзувати ся в якусь сконсолїдовану цїлість. Так прим. поза окремими людьми, не було на Українї якогось поважнїйшого гурту консервативного напряму. Праві елементи, о скілько вони були серед Українців, нїколи не виступали яко партія. Лише одиниці тягнули до российських октябристів, або инших їм подібних орґанїзацій.

Мало знаною була досї партія *українських соціялїстів-революціонерів.* До неї увійшли поодинокі люде, що бувши Українцями симпатизували з проґрамою российських соціялїстів-революціонерів. Дехто з них був в радикальній укр. партії, дехто належав з початку до российських соціялїстично-революційних орґанїзацій, дехто стояв взагалї поза орґанїзаціями. Українська течія почала виявляти себе в российській партії соціялїстів-революціонерів в 1905-6 рр.

Зміцнили її трохи також ті малочисленні Українці, що не погодивши ся з соціял-демократичною ідеольоґією покинули Р. У. П. (У. С. Д. Р. П.) і пристали до российських соціялїстів-революціонерів, не змігши утворити окремої української соціялїстично-революційної партії. В 1907 р. відбув ся установчий зїзд української соціяльно-революційної партії. Проґрама одначе не була принята, а тільки окремі пункти її були виложені в рядї відозв. Коли в 1908 р. розвязала ся так звана „Оборона

України"*, члени її пристали до українських соціялїстів-революціонерів.

Зовнїшним проявом істновання партії укр. соц.-рев. було виданне за кордоном кількох перекладних брошур.

Отже в українськім життю домінували майже виключно або українські демократи-радикали, або українські соціял-демократи. В 1905—1907 рр. в сих двох партіях зорґанїзовані були сливе всї свідомі українські елементи, як по містах, так і по селах. Особливо підчас виборчої компанії до 1-ої і 2-ої Думи була замітна діяльність згаданих партій; на сей час припадає їх найбільш активна робота. Завдяки відносній змозї виступати більше-менше леґально, обі сї партії розкидають свої орґанїзації по всїй Українї, уряджують цїлий ряд публичних зборів і віч, на котрих вияснюють українські постуляти. Особливо піднести треба їх успішну аґітацію за автономією України, коли цїлий ряд віч виносив резолюції з домаганнем автономії.

Завдяки сїй роботї Українцї мали в 1-ій і 2-ій Думі дуже значне представництво. Новоповстала преса також належала до сих партій, переважно до української демократично-радикальної партії.

Реакція, яка настала по розігнанню 2-ої Думи, брутально спинила отверту леґальну роботу сих українських партій, але „ідеї не ловляться на баґнети": роботу їх з успіхом продовжувала до останнїх часів молода преса, котра зостала ся майже одинокою звязуючою силою. Грубо спинивши політичне виявленнє України на зверх, уряд не зміг спинити проте розбудженого життя: не вважаючи на всї перешкоди, в глибинах народнїх йшов жвавий культурно-національний рух. Українство ширило ся стихійно і нестримано. В яку поважну силу зросло воно — свідчать відомі демонстрації з приводу заборони Шевченківських свят у Київі.

---

* „Обороною України" називала ся українська революційна орґанїзація, що ставляла собі революційно-мілїтарні цїлї, але її діяльність виявляла ся лише в анархістичних виступах (експропріяціях).

Пережиті 1907—1914 роки внесли великі зміни в українське національне житте. Не тільки зросли кадри свідомого українського громадянства, але й сильно еволюціонувала українська громадська думка, зміцнївши під національним оглядом.

Відбула ся у нутрі українського громадянства велика „переоцінка всїх цінностей“. Линяли старі трафарети, старі божки почали тратити свою силу. Поволї, під впливом „поглядових лекцій“ життя, гасли надії на зрозумінне українських потреб і поміч їм з боку найбільших російських поступовців, у котрих що раз більш виразно виявляло ся „національне обличче“. Серед Українців зростало переконанне, що сї надії безпідставні, що в міру зросту української національної свідомости проти українства обєднуватиметь ся ціле російське громадянство без виїмку. Приклад Галичини, де проти українських національних домагань стоїть збитою лавою ціле польське громадянство — лише збільшував і уарґументовував се переконанне.

Рівночасно значно зросли ряди українських патріотів. Крім молодих сил, що рік за роком збогачували сї ряди, вертало до українства багато зросийщених Українців, покидаючи російські шереги.

В партійнім життю ся духова еволюція українського громадянства, розуміеть ся, не лишила ся без впливу. Тут також відбуваеть ся своя переоцінка, що потягла за собою цілий ряд переміщень, відповідно до пережитого й передуманого. Особливо се помітно на українській соціял-демократії, котра значно еволюціонувала. Багато з її членів позбули ся колишнього доктринерства, що спричинило взагалї порозумінне й консолїдацію всїеї української демократії.

Під старою фірмою Української соціял-демократичної робітничої Партії стоїть тепер лише невеличка ґрупа старших її членів, яка розвинула досить інтензивну леґальну видавничу діяльність. Загал українських соціял-демократів працює поруч

з иншими елементами на широкій основі національного відродження.

Реакція, розбивши почасти старі партійні орґанізації й позбавивши їх можливости леґального самовиявлення, тільки сприяла сїй консолїдації і сьому зближенню.

В результатї зазначених причин повстали дві орґанізації української демократії, передусїм *„Товариство українських поступовцїв“ (Т. У. П.).* До сього Товариства належать крім українських демократів-радикалів також і бувші члени Р. У. П. відтак У. С.-Д. Р. П. Проґрама сього Товариства — спільна праця над виборенем для України прав у Росії і обстоюванне та оборона істнуючих придбань.

В полїтичній боротьбі шукає Т. У. П. собі союзників між созвучними елементами инших народностей. З огляду на те, що головний склад членів Товариства се українські демократи-радикали, ті звязки й відносини — особисті й орґанізаційні, — які давнїйше лучили українську демократію з російською кадетською партією, зістали ся й у Товариства. Вони ще навіть зміцнїли, бо за сей час місцеві кадетські орґанізації на Україні встигли значно пересякнути українськими симпатіями й українськими елементами.

В культурнім життю має Т. У. П. дуже велику заслугу. Взагалї леґальна українська робота — лїтературна, економічна, тощо — йде головно під проводом Товариства українських поступовцїв.

Другою орґанізацією є власне *„Союз визволення України“.* Думка заложити Союз бродила на Україні вже від кількох лїт, а в головних своїх основах була обмиркована ще в 1912 роцї. Союз обєднує самостійницькі елементи на російській Україні, незалежно від партійних поглядів, і виступає під теперішну хвилю, як репрезентація національно-полїтичних і економічних інтересів українського народу в Росії. Полїтичним постулятом Союза є державна самостійність України, а реалізацію своїх національних стремлїнь звязує Союз з розбиттем Росії у війні, розвиваючи в тім напрямі відповідну діяльність.